

STRESZCZENIE

Niniejsza rozprawa doktorska opisuje okres synodalny w historii Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w latach rządów Piotra Wielkiego, Katarzyny Wielkiej oraz carów i caryc, sprawujących władzę w czasie między tymi panowaniem. Okres synodalny rozpoczyna się w roku 1700, jednakże pewne dzieje go poprzedzające i mające na niego bezpośredni wpływ, miały miejsce jeszcze w końcowce XVII wieku. Do tych dziejów należy odnieść przekazanie metropolii kijowskiej z patriarchatu konstantynopolitańskiego do patriarchatu moskiewskiego w 1686 roku.

Rozprawa doktorska składa się z trzech rozdziałów, podzielonych na podrozdziały, ich kolejność wyznaczona została na zasadzie chronologii dziejów Rosji, konkretnie natomiast dotyczy Prawosławnej Cerkwi.

Pierwszy rozdział tyczy się reformy Piotra Wielkiego, szczegółów jej przeprowadzenia oraz początkowych ustaleń co do dalszego zarządzania w Prawosławnej Cerkwi.

W podrozdziale 1.1 opisany został polityczny sens reformy synodalnej wobec Rosji i cara. Głównym wnioskiem z niego wynikającym jest to, że przyczyny owej reformy miały charakter polityczny, a nie religijny.

Podrozdział 1.2 prezentuje w jaki sposób hierarchia Cerkwi mogła odnaleźć się w nowych warunkach oraz wpływ reformy synodalnej na dalszą możliwość zarządzania Cerkwią przez osoby duchowne.

W podrozdziale 1.3 zostały rozpatrzone akty prawne, dotyczące synodalnej reformy wraz z analizą prawną. Oprócz rzeczonej analizy Reglamentu Duchownego i instrukcji ober-prokuratora Synodu, zostały zbadane akty Archiwum Południowo-Zachodniej Rosji, dotyczące przekazania metropolii kijowskiej do patriarchatu moskiewskiego. To ważne w kontekście wpływu na nowoczesne dzieje Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej oraz patriarchatu Konstantynopola. Przekazanie Kijowa jako ważnego historycznie i kulturowo centrum światowego prawosławia pod kanoniczną władzę patriarchii Moskwy miało bezpośredni wpływ na całą dalszą historię Rosji, włącznie z reformą synodalną. Warto podkreślić, że w roku 1686 jednym z dwóch carów w Moskwie był już Piotr I, dlatego rozpoczęcie analizy prawnej okresu synodalnego od aktów prawnych końca XVII wieku nie jest badaniem poza granicami tematu rozprawy. W literaturze rosyjskiej dzieje roku 1686 i roku 1721 przeważnie badane są jako odrębne wydarzenia. W tej dysertacji podjęto próbę systemowej analizy zmiany kanonicznego podporządkowania kijowskiej metropolii Moskwie w powiązaniu

z późniejszą reformą synodalną, która dotyczyła: Moskwy, Kijowa i nowo założonej stolicy w Sankt-Petersburgu. Takiego rodzaju kompleksowy pogląd na tamte wydarzenia stwarza perspektywę przeprowadzenia dalszych badań tego tematu.

Drugi rozdział dotyczy rządów carów, caryc i regentów w latach 1725-1761. Jest to okres od śmierci Piotra Wielkiego do wydarzeń, które doprowadziły do zdobycia władzy przez Katarzynę Wielką.

W podrozdziale 2.1 opisano lata rządów Katarzyny I i zmiany w strukturze zarządzania Prawosławną Cerkwią w Rosji, m.in. podziału Synodu na 2 departamenty. Zbadano skład personalny każdego z departamentów na podstawie ukazów carycy i Najwyższej Rady Tajnej Rosji. Omówiono rolę Najwyższej Rady Tajnej w zarządzaniu państwem i jej stosunku z Cerkwią w czasach Katarzyny I.

Podrozdział 2.2 poświęcony jest konserwatywnej reakcji przeciwko reformie synodalnej. Taka reakcja musiała nastąpić w związku z tym, że reforma synodalna zbyt radykalnie zmieniała zasady postępowania w polityce rosyjskiej. Warto zaznaczyć, że paradoksalnie najmniejszy wpływ na to wszystko miał car Piotr II, poddawany manipulacji przez bliskich sobie urzędników.

Podrozdział 2.3 opisuje lata 1730-1741, kiedy to potomkowie Piotra Wielkiego w bezpośredniej linii stracili władzę w państwie. Carski tron należał już wtedy do córki brata Piotra Wielkiego Anny Ioannowny, a potem do małoletniego Ioanna VI. W tym czasie wzrosły wpływy Feofana Prokopowicza, dzięki czemu synodalna struktura zarządzania Cerkwią została w Rosji ustanowiona, po kilku latach prób jej zmiany.

W podrozdziale 2.4 jest mowa o rządach córki Piotra I Wielkiego - Elżbiety i jej polityce cerkiewnej. Jako osoba głęboko wierząca, Elżbieta nie zrezygnowała z reformy synodalnej, nie pozwalając zarazem na wybranie patriarchii lub Wszechrosyjskiego metropolity, natomiast powołała katedry biskupów w stolicach – Sankt-Petersburgu i Moskwie. Elżbieta sprowadziła do Rosji przyszłego cara Piotra III i wybierając jemu żonę przyszłą cesarzową Rosji Katarzynę II.

Rozdział 3 zawiera w sobie podrozdziały opisujące dzieje bezpośrednio poprzedzające dojście Katarzyny Wielkiej do władzy, jej rządy, ich skutki dla państwa i Cerkwi.

W podrozdziale 3.1 badany jest okres rządów Piotra III, jego nielojalności do prawosławia i rosyjskiej kultury, prób sekularyzacji ziem cerkiewnych. Taki styl rządów doprowadził cara do utraty władzy, później nawet życia.

Podrozdział 3.2 przedstawia sposób prowadzenia polityki następczyni Piotra III Katarzyny II Wielkiej. W pracy ustalono, że polityka Katarzyny Wielkiej nie zmieniła

się wobec Cerkwi, lecz była jedynie kontynuacją polityki Piotra Wielkiego – reformatora, rządzącego pół wieku przed nią.

Podrozdział 3.3 poświęcony sekularyzacji ziem cerkiewnych w latach rządów Katarzyny Wielkiej.

W podrozdziale 3.4 przebadane zostały działania ober-prokuratorów Synodu w latach rządów Katarzyny Wielkiej (1762-1796). Kończy się on wnioskiem o rozszerzeniu w znacznym stopniu wpływów, tych urzędników, na Cerkiew Prawosławną. Aby to lepiej uwidoczyć, w pracy zrobiono porównanie z kompetencjami pierwszych ober-prokuratorów, których władza była znaczaco mniejsza. Podkreślić w tym miejscu należy, że potężna władza ober-prokuratora – to nie wymysł właśnie Katarzyny Wielkiej, a jedynie jej interpretacja instrukcji ober-prokuratora czasów Piotra Wielkiego.

W podrozdziale 3.5 zwrócono uwagę na rolę osób duchownych w Imperium Rosyjskim przy Katarzynie Wielkiej w porównaniu z czasami Piotra Wielkiego. Szczególnie ważnym elementem tego było zaangażowanie duchowieństwa w rozwój rosyjskiej nauki.

Podrozdział 3.6 koncentruje się na przedstawieniu znaczenia prawosławia w polityce zagranicznej Imperium Rosyjskiego i jego wpływie na kształtowanie tożsamości wśród prawosławnych wiernych, zamieszkujących w Rosji.

Omówiona rozprawa doktorska obejmuje ważną analizę poszczególnych elementów polityki państowej wobec Cerkwi i wpływów prawosławia na politykę państwa w Imperium Rosyjskim w latach rządów Katarzyny Wielkiej w kontekście dziejów Rosji i Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w latach rządów Piotra Wielkiego.

АННОТАЦИЯ

В докторской диссертации рассматривается синодальный период в истории Русской Православной Церкви в годы правления Петра Великого, Екатерины Великой, а также царей и цариц, правивших между этими двумя царствиями. Синодальный период начинается в 1700 году, однако некоторые события, имевшие место до него и оказавшие на него непосредственное влияние, произошли еще в конце XVII века. Передача Киевской митрополии от Константинопольского Патриархата Московскому Патриархату в 1686 году является ярким тому примером.

Докторская диссертация состоит из трех глав, разделенных на подразделы. Порядок этих глав и подразделов определяется на основе хронологии истории России и Русской Православной Церкви.

Первая глава посвящена реформе Петра Великого, деталям ее реализации и первоначальным мерам по дальнейшему управлению в Русской Православной Церкви.

В подразделе 1.1 описан политический смысл синодальной реформы для России и царя. Сделан вывод о том, что причины этой реформы были политическими, а не религиозными.

В подразделе 1.2 описывается как церковная иерархия пыталась найти свое место в новых условиях и влияние синодальной реформы на дальнейшую способность духовенства управлять церковью.

В подразделе 1.3 рассмотрены правовые акты, касающиеся синодальной реформы. В дополнение к анализу Духовного Регламента и инструкции для обер-прокурора Синода были рассмотрены акты Архива Юго-Западной России, касающиеся передачи Киевской митрополии Московскому Патриархату. Это важно в контексте влияния на современную историю Русской Православной Церкви и Константинопольского Патриархата. Передача Киева как важного исторического и культурного центра православного мира под каноническое правление Московского патриархата оказала непосредственное влияние на всю дальнейшую российскую историю, включая синодальную реформу.

Стоит подчеркнуть, что в 1686 году одним из двух царей в Москве был уже Петр I. Поэтому начало юридического анализа синодального периода с правовых актов конца XVII в. не является исследованием вне темы диссертации. В русской литературе история 1686 и 1721 годов обычно изучалась как отдельные события. В этой диссертации была сделана попытка дать системный анализ изменения

канонического подчинения Киевской митрополии Москве в связи с последующей синодальной реформой, которая касалась как Москвы и Киева, так и новой российской столицы Санкт-Петербурга. Такой всесторонний взгляд на эти события имеет перспективу проведения дальнейших исследований по этой теме.

Второй раздел касается правления царей, цариц и регентов в 1725-1761 годах. Это годы от смерти Петра Великого до этапа истории, который привел к приходу к власти Екатерины Великой.

В подразделе 2.1 пишется о годах правления Екатерины I и изменениях в структуре управления Православной Церковью в России. Описано разделение Синода на два департамента. Персональный состав каждого ведомства был рассмотрен на основании указов царицы и Верховного Тайного Совета России. Обсуждается роль Верховного Тайного Совета в управлении государством и церковью во времена Екатерины I.

Раздел 2.2 посвящен консервативной реакции против синодальной реформы. Такая реакция должна была произойти из-за того, что синодальная реформа слишком радикально изменила правила игры в российской политике. Интересно, что царь Петр II, которым манипулировали близкие чиновники, оказал наименьшее влияние на все это.

Раздел 2.3 описывает 1730-1741 годы, когда прямые потомки Петра Великого потеряли правление в государстве. Царский престол тогда принадлежал дочери брата Петра Великого Анне Иоанне, а затем несовершеннолетнему Иоанну VI. За это время влияние Феофана Прокоповича возросло, благодаря чему синодальная структура церковного управления в России была безвозвратно установлена после нескольких лет попыток отказаться от нее.

Раздел 2.4 посвящен правлению дочери Петра Великого Елизавете и ее церковной политике. Как глубоко верующий человек, Елизавета хоть и не отказывается от синодальной реформы и не позволяет избирать патриарха или всероссийского митрополита, но назначает епископов в столицах - Санкт-Петербурге и Москве. Елизавета привозит будущего царя Петра III в Россию и выбирает ему в качестве жены будущую российскую императрицу Екатерину II.

Раздел 3 содержит подразделы, описывающие историю, непосредственно предшествовавшую приходу к власти Екатерины Великой, ее правление и влияние на государство и Церковь.

В подразделе 3.1 исследуется период правления Петра III, его нелояльность к православию и русской культуре, попытки секуляризации церковных земель. Все это привело к тому, что этот царь потерял власть и даже свою жизнь.

В подразделе 3.2 рассматривается политика преемницы Петра III Екатерины II Великой. Было установлено, что политика Екатерины Великой не стала абсолютно новой в отношении Церкви, но была продолжением политики Петра Великого - реформатора, который правил полвека до Екатерины Великой.

Подраздел 3.3 посвящен секуляризации церковных земель во времена правления Екатерины Великой.

В подразделе 3.4 рассматривается деятельность обер-прокуроров Синода во времена правления Екатерины Великой (1762-1796). Сделанный вывод заключается в том, что влияние этих чиновников на православную церковь было особо значимым. Было проведено сравнение с первыми обер-прокурорами, которые даже не могли мечтать о такой власти. Однако известно, что значительная власть обер-прокурора - это не просто придуманная Екатериной Великой схема управления Русской Православной Церковью, но и ее интерпретация инструкции обер-прокурора времен Петра Великого.

В разделе 3.5 отмечается уменьшенная роль духовенства в Российской империи при Екатерине Великой по сравнению с временами Петра Великого. Особенно важным элементом этого было вовлечение духовенства в развитие образования в России.

В подразделе 3.6 обсуждается значение православия во внешней политике Российской империи и влияние православия на формирование идентичности православных верующих, живущих в России.

Докторская диссертация включает в себя важный анализ отдельных элементов государственной политики в отношении Церкви и влияние православия на государственную политику в Российской империи во времена правления Екатерины Великой в контексте истории России XVIII века и синодальной реформы Русской Православной Церкви во времена правления Петра Великого.

SUMMARY

This dissertation describes the synodal period in the history of the Russian Orthodox Church in the years of the reign of Peter the Great, Catherine the Great, and the tsars who ruled in the period between these reigns. The synodal period begins in 1700. However, certain events leading up to the synodal period and having a direct impact on it took place at the end of the 17th century. The transfer of the Kiev metropolis from the Constantinopolitan Patriarchate to the Moscow Patriarchate in 1686 should be referred to this history.

The doctoral dissertation consists of three chapters, divided into subchapters. The order of these chapters and subsections is determined on the basis of the chronology of history in Russia, regarding the Orthodox Church.

The first chapter describe the reform of Peter the Great, details of its implementation and initial arrangements for management in the Orthodox Church.

In subchapter 1.1 described the political sense of the synodal reform for Russia and the tsar. The conclusion that the reasons for this reform were political, not religious.

Subchapter 1.2 describes how the church's hierarchy could find its place in the new conditions and the impact of synodal reform on the church's further ability to manage the church.

In subchapter 1.3 legal acts considered regarding the synodal reform and legal analysis done. In addition to the analysis of the Theological regulations and instruction of the chief prosecutor, acts of the Archives of Southwestern Russia regarding the transfer of the Kiev metropolis to the Moscow Patriarchate were examined. This is important in the context of influencing the modern history of the Russian Orthodox Church and the patriarchate of Constantinople. The handing over of Kiev as an important historical and cultural center of world Orthodoxy under the canonical rule of Moscow's patriarchy had a direct impact on whole Russian history, including synodal reform. It is worth emphasizing that in 1686 one of the two tsars in Moscow was Peter I.

For this, starting the legal analysis of the synodal period from legal acts of the late seventeenth century is not a study outside the topic of the dissertation. In Russian literature, the history of 1686 and 1721 was usually studied as separate events. In this dissertation, an attempt was made to give a systemic analysis of the change in the canonical subordination of the Kiev metropolis to Moscow in connection with the subsequent synodal reform, which concerned both Moscow and Kiev and the newly founded Russian capital of St. Petersburg. Such a comprehensive view of those events has the prospect of conducting further research on this topic.

The second chapter concerns the rule of tsars, tsars and regents in the years 1725-1761. These are the years from the death of Peter the Great to the history that led to Catherine the Great's taking power.

In subchapter 2.1 wrote about the years of Catherine I rule and changes in the management structure of the Orthodox Church in Russia. The division of the Synod into two departments was described. The personal composition of each department was examined on the basis of appearances of Tsar and the Supreme Council of Secret Russia. The discussed role of the Supreme Secret Council in the administration of the state and the Church in the time of Catherine I.

Subchapter 2.2 deals with the conservative response against synodal reform. Such a reaction had to occur due to the fact that the synodal reform changed the rules of the game in Russian policy too radically. It is interesting that Tsar Peter II, who was manipulated by close officials, had the least impact in all of this.

Subchapter 2.3 describes the years 1730-1741 when the descendants of Peter the Great lost power in the state on a direct line. The tsarist throne then belonged to the daughter of brother Peter the Great, Anna Ioannovna, and then to the minor Ioann VI. At that time, the influence of Feofan Prokopowicz increased, thanks to which the synodal structure of church management in Russia was irrevocably established after several years of attempts to change it.

Subchapter 2.4 is about the rule of the daughter of Peter the Great, Elizabeth, and her church policy. As a deeply religious person, Elizabeth does not resign from the synodal reform and does not allow the election of a patriarch or an All-Russian metropolitan, but I appoint bishops in the capitals of St. Petersburg and Moscow. Elizabeth pulls the future Tsar Peter III to Russia and elects him as wife of the future Russian empress Catherine II.

Chapter 3 contains subchapters describing the history immediately preceding Catherine the Great's rise to power, her rule, their effects on the state and the Church.

In subchapter 3.1 the examined period of the reign of Peter III, his disloyalty to Orthodoxy and Russian culture, attempts to secularize the church lands. All this led to the fact that this tsar lost power and even his life.

In subchapter 3.2 discusses the policies of the successor of Peter III to Catherine II the Great. It was found that the policy of Catherine the Great did not become completely new in relation to the Church, but was a continuation of the policy of Peter the Great, the reformer who ruled half a century before Catherine the Great.

Subchapter 3.3 is devoted to the secularization of church lands during the reign of Catherine the Great.

In subchapter 3.4 examined the activities of the Synod's prosecutors during the reign of Catherine the Great (1762-1796). The conclusion reached is that the influence of these officials was significantly extended to the Orthodox Church. A comparison was made with the first Oberr Prosecutors who could not even dream of such power. However, it is known that the significant power of the ober-prosecutor - this is not the invention of Catherine the Great, but her interpretation of the instructions of the ober-prosecutor of the times of Peter the Great.

Subchapter 3.5 draws attention to the role of clergy in the Russian Empire at Catherine the Great in comparison with the times of Peter the Great. A particularly important element of this was the involvement of clergy in the development of science in Russia.

Subchapter 3.6 discusses the importance of Orthodoxy in the foreign policy of the Russian Empire and the influence of Orthodoxy on shaping the identity of Orthodox faithful living in Russia.

The doctoral dissertation includes important analyzes of individual elements of state policy towards the Church and the influence of Orthodoxy on state policy in the Russian Empire during the reign of Catherine the Great in the context of the history of Russia and the Russian Orthodox Church during the reign of Peter the Great.

Doktorant V. Sakharov CB Dorf